

การพัฒนาข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม:
พื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติในจังหวัดบุรีรัมย์
Developing Criteria and Indicators for Wetland Zoning by Participation:
Buriram Province Wetland International Sites

อภิษฐา วงศ์ทองศรี¹, ปิยะกาญจน์ เทียธิทรัพย์¹ และ ภูวดล โกมลเกียรติ²

¹ สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

999 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170

โทรศัพท์: 081-708-0900 E-mail: apichiez@gmail.com

² ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้หลักการศึกษาชุมชนแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal หรือ RRA) มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ถือเป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อพัฒนาข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้การระดมความคิดจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ เกษตรกร ชาวประมง จำนวน 33 คน ด้วยการประยุกต์เทคนิค AIC จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำที่เหมาะสมกับพื้นที่อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังนำเสนอบทเรียนที่ได้รับจากการระดมความคิดของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยกับชุมชนต่อไป

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใช้สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่เป็นฐานในการดำรงชีวิตมาเป็นข้อกำหนดและตัวชี้วัด ได้แก่ ที่นา แหล่งน้ำ แหล่งที่อยู่อาศัย ระยะห่างจากถนน เป็นข้อกำหนดในการจำแนกเขตการจัดการ ส่วนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนค่อนข้างน้อย ประชาชนยังขาดความรู้ในคุณค่าและประโยชน์ของพื้นที่ชุ่มน้ำ และยังไม่เห็นถึงความสำคัญต่อการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำเท่าที่ควร ดังนั้น การเตรียมความพร้อมของชุมชน การเปิดโอกาสให้ชุมชนในพื้นที่ได้รับรู้ข่าวสาร และตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ รวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำในอนาคต

คำสำคัญ: การจำแนกเขตการจัดการ พื้นที่ชุ่มน้ำ การมีส่วนร่วมของชุมชน

Abstract

This study is qualitative research applied Rapid rural appraisal (RRA). The objective was developing criteria and indicators for wetland zoning by local people participation. The data were collected from of stockholders was farmer and fisher. Focus group, to applied

Appreciation Influence Control (AIC) and related research in analysis criteria and indicators for wetland zoning as area suitable for sustainable wetland management. According focus group was presents lesson learned of local community.

The results was found that stockholders use environmental and natural resources was criteria and indicators, and wetland zoning criteria were paddy field, water resource, habitat and distance from road. The level of local people participation was low, to be uneducated about importance and value of wetland, and unawareness in wetland management. The community preparedness in perception of wetland management and importance. Finally, to promote local people participation and present the opinions, and future decision making in environment management and wetland conservation.

Keywords: Zoning management, Wetland, Participation of the community.

1. บทนำ

ระยะเวลาแห่งการพัฒนาทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ ตกอยู่ในภาวะถูกคุกคามด้วยการบุกรุกและกิจกรรมการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เพื่อตอบสนองคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ เช่น การเกษตร การเพาะปลูก การประมง การขยายตัวเมือง การท่องเที่ยว และการพัฒนาอุตสาหกรรมต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงการวางแผนจัดการจำแนกพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและลดลงอย่างทวีคูณ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2549)^[1] อีกทั้งปัญหาต่างๆ ได้แก่ การวางแผนและการจัดการเน้นภาคส่วนใดส่วนหนึ่ง นโยบายและการบริหารจัดการที่แยกส่วน และไม่ชัดเจน ขาดข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวางแผนจัดการแบบบูรณาการ และประชาชนขาดความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรนั้นเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

พื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นทรัพยากรธรรมชาติสำคัญต่อการดำรงชีวิตครอบคลุมปัจจัยสี่ทั้งหมดของมนุษย์ เป็นระบบนิเวศที่มีความเปราะบางเป็นอย่างมาก ประเทศไทยมีพื้นที่ชุ่มน้ำรวม 22, 885, 000ไร่ หรือ ร้อยละ 7. 5 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ร้อยละ 44. 8 เป็นพื้นที่น้ำจืด และ ร้อยละ 55.2 เป็นพื้นที่ชายฝั่ง (สุธาสินี, 2550) ^[2] ส่วนใหญ่นั้นอยู่ในสภาวะเสื่อมสภาพ และสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีอาจรหลักเสียได้ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2545) ^[3] ดังนั้น การให้ความสำคัญกับการวางแผนการใช้พื้นที่ โดยการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำจึงเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดความชัดเจนในการบริหารจัดการ ก่อเกิดประโยชน์ต่อการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อให้ความสนใจกับชุมชนท้องถิ่น (Davidson and Berkes, 2003) ^[4] สอดคล้องกับนโยบายพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งชาติที่กำหนดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำ รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับแผนของกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาดแก่พื้นที่ชุ่มน้ำ (โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้, 2549) ^[5] ดังนั้น หากการจำแนกเขตการจัดการดังกล่าว เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ เป็นพลังสำคัญที่สุดของพื้นที่ในการวางแผนบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำได้นั้น ย่อมเป็นการยกระดับพื้นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย,2550) ^[6] คือการพัฒนาคน ชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ของตน สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของ

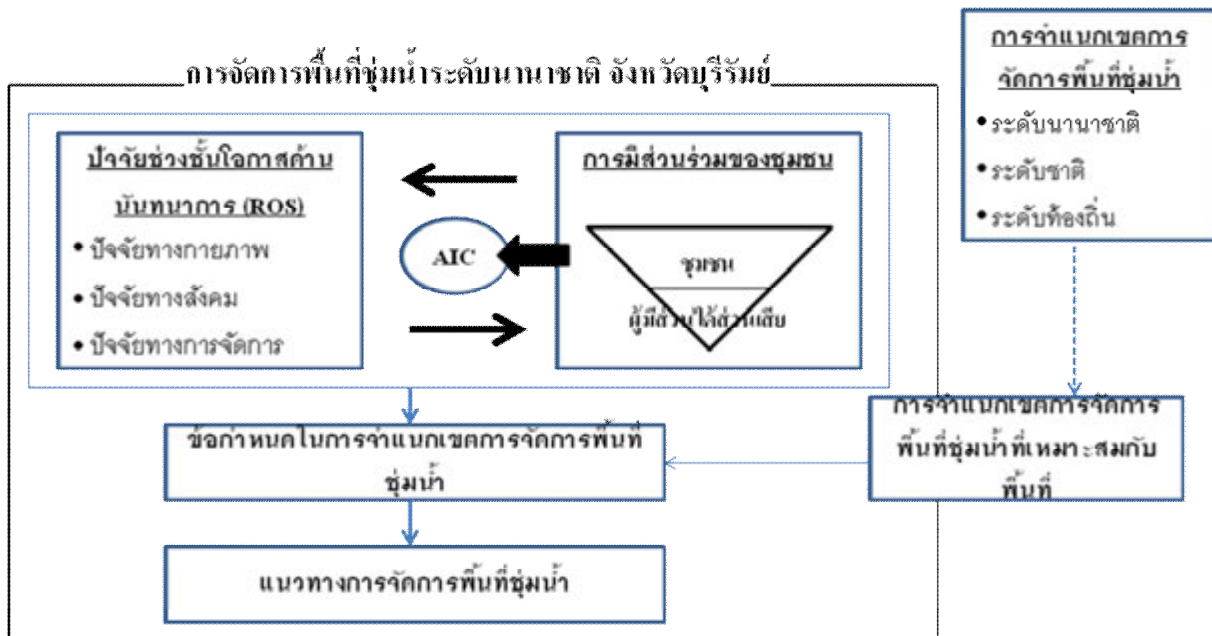
ประเทศโดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกระบวนการชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้สามารถพัฒนาต่อยอดการบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10) ^[7] การจัดการจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นและการร่วมมือกันทำแผนการจัดการเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้จริงอย่างมีประสิทธิภาพ

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อพัฒนาข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม ใช้หลักการศึกษาชุมชนแบบเร่งด่วน มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยการระดมความคิดของคนในชุมชน (focus group) โดยประยุกต์ใช้เทคนิค A-I-C เพื่อให้ได้ข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งผลของกระบวนการทางความคิดแบบบูรณาการ สามารถนำไปใช้บริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้คนในชุมชน และถือเป็นแนวทางการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนต่อไป (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2547) ^[8]

2. วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

4. วิธีดำเนินงาน

4.1 ขั้นตอนการดำเนินงาน

4.1.1 การเตรียมทีมงาน การกำหนดบทบาทที่เหมาะสมของผู้วิจัยและทีมงานที่อยู่ในภาคสนาม โดยเฉพาะการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนที่จำเป็นต่อการศึกษานั้นต้องอาศัยการลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องและทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจนมากที่สุด

4.1.2 ประชุมและนำงานวิจัยต่อชุมชน และหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ ซึ่งมีความสำคัญต่อการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพราะการเข้าพื้นที่อย่างเป็นทางการ ถือเป็นการสร้างความไว้วางใจในชุมชน ล้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำงานวิจัย (ชาย โพธิ์สิตา, 2552) ^[9] จากนั้นวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำด้วยเทคนิคการเรียกชื่อ (Snowball Technique) รวมถึงสำรวจพื้นที่เพิ่มเติมและพูดคุยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อสร้างมิตรภาพ และความสัมพันธ์ที่ดีในการทำงานร่วมกันต่อไป

4.1.3 การศึกษาและวิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยจระเข้มาก และศึกษาข้อมูลทางด้านสังคม โดยใช้หลักการศึกษาชุมชนแบบเร่งด่วน (RRA) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ และผู้นำชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วน (ปาริชาติ, 2543) ^[10] และช่วยอธิบายถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภูมิทัศน์พื้นที่ชุ่มน้ำได้ (Brandon, 1998) ^[11] นอกจากนี้ยังประชุมระดมความคิด (Fraser, 2006) ^[12] จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 33 คน โดยใช้เทคนิค AIC โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอน A (Appreciation) ผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนความรู้เรื่องความสำคัญและประโยชน์ของพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดความรับรู้และตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยใช้แผนที่พื้นที่ชุ่มน้ำจำลองเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น ทำให้ทราบถึงสภาพการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยจระเข้มากในปัจจุบัน และเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำที่ชุมชนพึงประสงค์

ขั้นตอน I (Influence) เป็นขั้นตอนระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชน รวมทั้งแนวทางในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเบื้องต้น ซึ่งข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ ถือเป็นคลังความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรจากอดีตสู่ปัจจุบัน (Davidson, 2007) ^[13] ที่สามารถเพิ่มเติมช่องว่างความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของระบบนิเวศ (ชิมบา, 2544). ^[14]

ขั้นตอน C (Control) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำผลที่ได้มาเป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่เขตการจัดการร่วมกัน แล้วนำเสนอให้ชุมชนประชุมพิจารณา และแสดงความคิดเห็นร่วมกัน เกิดเป็นข้อตกลงที่ชุมชนรับรู้ร่วมกัน เป็นแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นจากชุมชนอย่างแท้จริง (Davidson, 2007) ^[15]

4.1.4 สรุปประเด็นสาระสำคัญจากการประชุมระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วมแล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปการบรรยายและภาพประกอบ รวมทั้งการถอดบทเรียนที่ได้รับจากการศึกษา

5. ผลการศึกษา

5.1 การใช้ประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากพื้นที่ชุ่มน้ำ

พื้นที่ชุ่มน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยจระเข้มากเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรที่สำคัญของคนในชุมชน และแหล่งประมงท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งน้ำดิบเพื่อการประปาในเขตตัวจังหวัดบุรีรัมย์ ด้านการเกษตรนั้น เกษตรกรจะมีการปลูกข้าวนาปีเป็นหลัก อาจมีการทำนาปรังบ้างในบางพื้นที่ การทำเกษตรและการประมงนั้นมีจุดประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนของตนเองเป็นหลัก (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2551) ^[16] และเมื่อเหลือจากการบริโภค เกษตรกรจะนำไปแลกผลผลิตอย่างอื่นกับคนในชุมชนและจำหน่าย ส่วนการปลูกพืชผักสวนครัว ได้แก่ ต้นหอม ผักชี พริก สามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรเป็นอย่างดี เนื่องจากใช้เวลาในการเพาะปลูกน้อย ได้ผลผลิตเร็ว เสียค่าใช้จ่ายในการลงทุนไม่มากนัก นอกจากนี้ยังพบว่า คนในชุมชนเริ่มหันไปประกอบอาชีพรับจ้างกันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และการรับจ้างทั่วไป เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลดน้อยลง

5.2 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

การจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ต้องจัดการอย่างเป็นระบบทั้งโครงสร้างและกิจกรรมในพื้นที่ ซึ่งความต้องการใช้

ประโยชน์ในระดับชุมชนจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สามารถกำหนดแนวทางเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วนศาสตร์, 2547) ^[17]

5.2.1 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชน

จากการระดมความคิดเห็นนั้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เสนอข้อกำหนดและตัวชี้วัดจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใกล้เคียงตัวชี้วัดที่เป็นฐานของการดำรงชีวิต (www.ebr.gov.on.ca/ERS-WEB-External) ^[18] ได้แก่ ที่น้ำ แหล่งน้ำ แหล่งที่อยู่อาศัย ระยะห่างจากถนน และตลาด รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรสอดคล้องกับการประกอบอาชีพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ตารางที่ 1) ทำให้เห็นว่าชุมชนมีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต (Sherry, 2005) ^[19] ที่เข้าใจได้ง่าย และหากมีการพัฒนาข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการดังกล่าว ย่อมส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่นที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง (Davidson, 2007) ^[20] และถือเป็นการเปิดโอกาสของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ตารางที่ 1 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการจากการระดมความคิด

ข้อกำหนด และ ตัวชี้วัด เขต การจัดการ	ระยะห่างจาก แหล่งน้ำ		ระยะห่างจาก ชุมชน		ระยะห่างจาก ถนน		ระยะห่างจาก ตลาดรับซื้อผลผลิต
	น้อยกว่า 500 m	มากกว่า 500 m	น้อยกว่า 3 km.	มากกว่า 3 km.	น้อยกว่า 3 km.	มากกว่า 3 km.	
เกษตรกรรม		✓	✓		✓		ไม่เกิน 5 km.
ประมง	✓		✓		✓		ไม่เกิน 5 km.
อนุรักษ์		✓		✓		✓	-
ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	✓			✓	✓		-

ตารางที่ 2 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

เขตการจัดการ	ข้อกำหนดและตัวชี้วัด	
อนุรักษ์	ข้อกำหนดด้านกายภาพ	ข้อกำหนดด้านการจัดการ
	ตัวชี้วัดที่ 1 ระยะห่างจากพื้นที่	ตัวชี้วัดที่ 1 การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน
	1. ระยะห่างจากแหล่งน้ำ น้อยกว่า 500 เมตร	1. การปักหมุดหรือสัญลักษณ์แสดงขอบเขตที่ชัดเจน
	2. ระยะห่างจากชุมชน มากกว่า 3 กิโลเมตร	
	3. ระยะห่างจากถนน มากกว่า 3 กิโลเมตร	
	ตัวชี้วัดที่ 2 การเข้าถึงพื้นที่	ตัวชี้วัดที่ 2 กฎกติกาที่ยอมรับร่วมกันโดยชุมชน
	1. ประเภทถนน ควรเป็นถนนดิน	1. ชุมชนไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์หรือประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในบริเวณดังกล่าวได้
	2. พาหนะที่ใช้ในการเข้าถึง เดินเท้า/รถจักรยานยนต์/รถยนต์ 4 ล้อ	2. ต้องมีคณะกรรมการชุมชนควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามข้อตกลงของชุมชน
	ตัวชี้วัดที่ 3 ลักษณะเด่นของพื้นที่	
	1. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของนกน้ำที่หายากและใกล้สูญพันธุ์	
เขตการจัดการการใช้ประโยชน์	ข้อกำหนดและตัวชี้วัด	
	ข้อกำหนดด้านกายภาพ	ข้อกำหนดด้านการจัดการ
	ตัวชี้วัดที่ 1 ระยะห่างจากพื้นที่	ตัวชี้วัดที่ 1 การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน
	1. ระยะห่างจากแหล่งน้ำ มากกว่า 500 เมตร	1. การปักหมุดหรือสัญลักษณ์แสดงขอบเขตที่ชัดเจน
	2. ระยะห่างจากชุมชน น้อยกว่า 3 กิโลเมตร	
	3. ระยะห่างจากถนน น้อยกว่า 3 กิโลเมตร	
	ตัวชี้วัดที่ 2 การเข้าถึงพื้นที่	ตัวชี้วัดที่ 2 กฎกติกาที่ยอมรับร่วมกันโดยชุมชน
	1. ประเภทถนน ควรเป็นถนนดินหรือถนนลาดยาง	1. ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ แต่การทำเกษตรนั้นต้องลดการใช้สารเคมี และยากำจัดศัตรูพืช ที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม
	2. พาหนะที่ใช้ในการเข้าถึง เดินเท้า/รถจักรยานยนต์	2.ห้ามการทำนาปรังในฤดูน้ำแล้งเนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอในการผลิตน้ำประปา
	ตัวชี้วัดที่ 3 ลักษณะเด่นของพื้นที่	

	1. เป็นบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงรอบอ่างเก็บน้ำ	
	2. มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน	
- ประมง	ข้อกำหนดด้านกายภาพ ตัวชี้วัดที่ 1 ระยะห่างจากพื้นที่	ข้อกำหนดด้านการจัดการ ตัวชี้วัดที่ 1 การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน
	1. ระยะห่างจากแหล่งน้ำ มากกว่า 500 เมตร	1. การปักหมุดหรือสัญลักษณ์แสดงขอบเขตที่ชัดเจน
	2. ระยะห่างจากชุมชน น้อยกว่า 3 กิโลเมตร	
	3. ระยะห่างจากถนน น้อยกว่า 3 กิโลเมตร	
	ตัวชี้วัดที่ 2 การเข้าถึงพื้นที่	ตัวชี้วัดที่ 2 กฎกติกาที่ยอมรับร่วมกันโดยชุมชน
	1. ประเภทถนน ควรเป็นถนนดินหรือถนนลาดยาง	1. ห้ามซื้อตปลา และต้องมีการควบคุมเครื่องมือประมงที่ใช้ในพื้นที่
	2. พาหนะที่ใช้ในการเข้าถึง เดินเท้า/รถจักรยานยนต์	2. ห้ามจับปลาในฤดูวางไข่
	ตัวชี้วัดที่ 3 ลักษณะเด่นของพื้นที่	
	1. เป็นแหล่งน้ำรอบบริเวณอ่างเก็บน้ำ	
	2. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของปลาและสัตว์น้ำนานาชนิด	
เขตการจัดการ	ข้อกำหนดและตัวชี้วัด	
ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	ข้อกำหนดด้านกายภาพ ตัวชี้วัดที่ 1 ระยะห่างจากพื้นที่	ข้อกำหนดด้านการจัดการ ตัวชี้วัดที่ 1 การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน
	1. ระยะห่างจากแหล่งน้ำ น้อยกว่า 500 เมตร	1. การปักหมุดหรือสัญลักษณ์แสดงขอบเขตที่ชัดเจน
	2. ระยะห่างจากชุมชน มากกว่า 3 กิโลเมตร	
	3. ระยะห่างจากถนน น้อยกว่า 3 กิโลเมตร	
	ตัวชี้วัดที่ 2 การเข้าถึงพื้นที่	ตัวชี้วัดที่ 2 กฎกติกาที่ยอมรับร่วมกันโดยชุมชน
	1. ประเภทถนน ควรเป็นถนนดิน	1. การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต้องไม่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม หรือเสียหายต่อระบบนิเวศ
	2. พาหนะที่ใช้ในการเข้าถึง เดินเท้า/รถจักรยานยนต์/รถยนต์ 4 ล้อ	2. อนุญาตให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นเท่านั้น
	ตัวชี้วัดที่ 3 ลักษณะเด่นของพื้นที่	
	1. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของนกน้ำที่หายากและใกล้สูญพันธุ์	
	2. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพืช	
	3. เป็นบริเวณที่มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม	
	2. เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและประกอบกิจกรรมนันทนาการ	
	3. มีสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม	

5.2.2 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยการทบทวนทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

วิถีชีวิตของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ (Karjala, 2004) ^[21] จากการแบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ชุ่มน้ำเพื่อการใช้สอยของชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่แหล่งน้ำ และพื้นที่ชุมชน (วนศาสตร์, 2547) ^[22] สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าอ่างเก็บน้ำและยุทธศาสตร์ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ที่แบ่งเขตการจัดการออกเป็นพื้นที่สงวน พื้นที่การใช้ประโยชน์ และพื้นที่บริการ รวมถึงการท่องเที่ยว ส่วนสำนักงานนโยบายและแผนการจัดการ

สิ่งแวดล้อมนั้น มีการแบ่งเขตการจัดการออกเป็นพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่การใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการพัฒนาและการท่องเที่ยว และพื้นที่กันชน (ตารางที่ 2) อย่างไรก็ตาม พื้นที่ดินของพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นที่สาธารณประโยชน์ มีขนาดและรูปร่างของพื้นที่ผันแปรไปตามระดับน้ำในแต่ละฤดูกาล จึงต้องมีเขตกันชนเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตต่างๆ เพื่อลดความเข้มข้นของกฎระเบียบการจัดการในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีระยะห่างประมาณ 1 กิโลเมตร (Wijewardana, 2008) ^[23] และที่สำคัญที่สุดคือ ชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากการปฏิบัติตามข้อกำหนดและตัวชี้วัดในการจำแนกเขตการจัดการต่างๆ การนำชุมชนเป็นศูนย์กลาง เป็นมิติการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืนควบคู่กับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนรากฐานเศรษฐกิจที่ดี โดยเน้นการรักษาทรัพยากรต้นทุนทางพื้นที่อย่างยั่งยืน (วนศาสตร์, 2547) ^[24]

5.3 บทเรียนที่ได้รับจากการศึกษา

5.3.1 กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการ จำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชน

การจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำนั้น ต้องตระหนักถึงความต้องการและ ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการพัฒนา
จำแนกเขตการจัดการ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องมีส่วนร่วมในการ
ตัดสินใจ การวางแผน และการจัดการ ซึ่งการระดมความคิดจะช่วยลด
ความขัดแย้งต่างๆ ทั้งในกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ และความขัดแย้งระหว่าง
ชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบพื้นที่ การจัดการทรัพยากรที่
เหมาะสม ช่วยลดการขยายตัวของการพัฒนาโดยไม่มีการดำเนินการ
วางแผนใดๆ ช่วยปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน อีกทั้ง
ช่วยรักษาสมดุลทางนิเวศวิทยา ทั้งนี้การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำหรือ
ทรัพยากรใดๆจะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีการมีส่วนร่วมของคน
ในพื้นที่ทุกภาคส่วน ทั้งชุมชนภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรและนักและ
นักลงทุนต่างๆ เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

5.3.2 สิ่งที่ควรคำนึงถึงในการระดมความคิด

การระดมความคิดนั้น ต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ เช่น ความ
พร้อมของคนในชุมชน จากเดิมที่มีการมีส่วนร่วมมักเกิดขึ้นกับชุมชนที่
มีการรวมกลุ่มเข้มแข็งอยู่แล้ว หากต้องการให้ชุมชนท้องถิ่นพัฒนาใน
ทุกพื้นที่ จะต้องสร้างความเข้มแข็งและแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในทุกชุมชน
ได้ฝึกเริ่มกระบวนการทำงานกลุ่ม โดยคนในชุมชนต้องได้รับความรู้
ข้อมูลข่าวสารอย่างเต็มที่ หากสามารถสื่อสารด้วยภาษาถิ่นได้จะทำให้
สื่อสารกันเข้าใจมากขึ้น ส่วนระยะเวลาที่ใช้ในการระดมความคิดต้อง
สั้น กระชับและครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา เพื่อไม่ให้ผู้มีส่วนได้
ส่วนเสียรู้สึกเบื่อหน่าย อีกทั้งสถานที่ที่ใช้ในการระดมความคิดนั้นควร
อยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก นอกจากนี้หากสามารถชักชวนผู้นำใน
ชุมชน หรือบุคคลที่ชุมชนนับถือเข้ามาเป็นผู้ประสานงานใน
กระบวนการมีส่วนร่วมระดมความคิด จะได้รับความร่วมมือจากชุมชน
มากยิ่งขึ้น

6. สรุปและข้อเสนอแนะ

หากมีการจำแนกเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำแล้วนั้น ควร
มีการดำเนินการให้มีแผนในการอนุรักษ์ และจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอย่าง
ชัดเจน โดยมีหน่วยงานเข้ามารับผิดชอบโดยตรง และมีการ
ประสานงานในการอนุรักษ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนเพื่อให้
การอนุรักษ์ จัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีผลกระทบในทางลบ
น้อยที่สุด อีกทั้งการจัดการนั้นควรดำเนินกลยุทธ์โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์
รวมในการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ ควรมีการกำหนดโทษผู้กระทำความผิด
ส่งเสริมสนับสนุนชุมชนกำหนดกฎระเบียบในการอนุรักษ์ ให้แต่ละ
หมู่บ้านรับผิดชอบร่วมกัน นอกจากนี้ยังควรส่งเสริมการจัดตั้งองค์กร
ชุมชนและเครือข่ายการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำด้วยชุมชน หรือบุคคลที่
ชุมชนนับถือเข้ามาเป็นผู้ประสานงานในกระบวนการมีส่วนร่วมระดม
ความคิด จะได้รับความร่วมมือจากชุมชนมากยิ่งขึ้น

7. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สำหรับ
การสนับสนุนการทำวิจัยครั้งนี้

8. การอ้างอิง

- [1] กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. *รักษ์เลสาบ : คู่มือการเรียนรู้สำหรับประชาชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549.
- [2] สุธาสินี แทนอ่อน. *การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำตอนหอยหลอด จังหวัดสมุทรสงคราม ตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ*. ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (2550).
- [3] สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. *รายงานแห่งชาติว่าด้วยภาวะอนุวัติอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ*. กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กรุงเทพฯ, 2545.
- [4] Davidson-Hunt, I.J. and F Berkes, “Learning as You Journey: Anishinaabe Perception of Social-ecological Environments and Adaptive Learning.” *Ecology and Society* 8(1): 1-21, (2003)
- [5] โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. *เขตอนุรักษ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน*. ขานเมืองการพิมพ์: สงขลา, 2549.
- [6] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. 2550
- [7] สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *สาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2555-2559)*. สำนักนายกรัฐมนตรี, กรุงเทพฯ, 2550.
- [8] สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการที่ดิน: แนวทางการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินและการอนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรดินและที่ดิน โดยกรมที่ดินและกรมการปกครอง*. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2547.
- [9] บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. *ระเบียบวิธีวิจัยทางการท่องเที่ยว*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, 2551.
- [10] ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ, 2543.
- [11] Brandon, K., Redford, K.H., Sanderson, S.E. (Eds.), *Parks in Peril: People, Politics, and Protected Areas*. Nature Conservancy, Island Press, Washington, D.C., 1998.
- [12] Fraser, E. D. G., A.J. Dougill, W.E. Maebee, M. Reed, and P. McAlpine, “Bottom Up and Top-Down: Analysis of Participatory Process for Sustainability Indicator Identification as a Pathway to community

- Empowerment and Sustainable Environmental Management,” *Journal of Environment* 78:114-127, 2006.
- [13] Davidson-Hunt I.J. and M.R. O’Flaherty, “Researchers, Aboriginal Peoples, and Place-based Learning Communities. Society and Natural Resources” 20: 291-305, 2007.
- [14] ชิมบา ชาน และคณะ. คู่มือการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กระทรวงสิ่งแวดล้อม ประเทศญี่ปุ่น, 2544.
- [15] Davidson-Hunt I.J. and M.R. O’Flaherty, “Researchers, Aboriginal Peoples, and Place-based Learning Communities,” *Society and Natural Resources*, 20: 291-305, 2007.
- [16] สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องในวันพื้นที่ชุ่มน้ำโลก: พื้นที่ชุ่มน้ำสมบูรณ์ดี ซีวีมีสุข. กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กรุงเทพฯ, 2551.
- [17] วณศาสตร์. “บทสังเคราะห์องค์ความรู้: การจัดการลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อม.” *เอกสารประกอบการเสวนาวิชาการ เรื่อง เครือข่ายการบริหารจัดการลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อม*. ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2547.
- [19] Sherry, E., R. Halseth, G. Fondahl, M. Karjala, and B. Leon, “Local-level Criteria and Indicators: an Aboriginal Perspective on Sustainable Forest Management.” *Forestry* 78(5): 513-539, 2005.
- [21] Karjala, M. K., E.E. Sherry, and S. M. Dewhurst, “Criteria and Indicators for Sustainable Forest Planning: A Framework for Recording Aboriginal Resource and Social Values.” *Forest Policy and Economics* 6: 95-110, 2004.
- [23] Wijewardana, D., “Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management: The Road Travelled and the Way Ahead.” *Ecological Indicators* 8: 115-122, 2008.